

РАСМИЙ ВА НОРАСМИЙ ГУРУҲЛАРДАГИ ЎҚУВЧИ ШАХСИГА ИНДИВИДУАЛ-ПСИХОЛОГИК ЁНДАШУВНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Гулнода Худойқулова

Бухоро давлат, университети психология кафедраси, катта ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада расмий ва норасмий гуруҳлардаги ҳар бир ўқувчи шахсини, унинг ижтимоий-психологик табиатини, имкониятларини ва ўзига хос психологик истиқболларини айнан, у фаоллик кўрсатаётган кичик гуруҳлар доирасида талқин қилиш, ҳамда шу талқинлар асосида унга муайян даражадаги психологик хизматлар кўрсатиш таълим-тарбия муассасалари олдида турган муҳим вазифа эканлиги ёритилган.

Калит сўзлар: Психологик хизмат, индивидуал ёндашув, динамик хусусият, интеллектуал тараққиёт, психологик маслаҳат, психокоррекция.

Бугунги кунда амалга оширилаётган таълим ислохотлари, тобора юксак поғоналарга кўтарилиб бораётган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар, фан, техника ва ишлаб чиқаришнинг кескин ривожланишга жавоб бера олувчи жамият ва шахс эҳтиёжларининг ўзаро вобасталиги замирида шаклланаётган гуруҳий фаоллик жараёнларини муайян психологик мезонлар асосида ўрганишга қаратилган тадқиқот йўналишларини белгилаш масаласи ниҳоятда муҳим аҳамият касб этади.

Дарҳақиқат, шахс ва унинг ижтимоий аҳамиятга эга бўлган фаоллигини таъминловчи асосий омиллардан бири бу – шахснинг маънавий ва интеллектуал имкониятлари бўлса, иккинчиси эса мазкур имкониятларни рўёбга чиқиши учун хизмат қилувчи ижтимоий муҳит, гуруҳий фаоллик жараёнларидир. Бу жараённи тегишли ижтимоий-психологик меъёрлар асосида тадқиқ қилиш орқали умумтаълим мактабларида психологик хизмат самарадорлигини таъминлаш масаласига жиддий эътиборни қаратиш лозим.

Шахснинг шаклланиши динамик хусусиятга эга. Шунинг учун, унинг ривожланишида гоҳо илгарилаб кетиш, гоҳо тараққиётдан орқада қолиб кетиш ҳолатлари кузатилади. Оқибатда, баъзан ўсмирларнинг хатти-ҳаракатларида ўзини ўзи маҳкум қилувчанлик белгилари намоён бўлиши кузатилади. Улар ўзларининг жисмоний ва руҳий саломатликлари билан борлик, хотиржамликнинг қадрига етмайдилар, турли жисмоний шикастланишлар, руҳий тушқунликлар натижаси ўлароқ ўз истиқбол режаларини туза олмайдилар, худди шу боис, ўзларининг ижтимоий мавқеларига путур етказадилар.

Шахс камолоти ва интеллектуал тараққиёти бўсағасида вужудга келиши мумкин бўлган психологик нуқсонлар ва бузилишларга эътибор қаратиб, уларни бартараф этиш чора-тадбирларини белгилаш ўз вақтида бундай нуқсонларни олдини олиш ҳисобланади.

Таълим - тарбия жараёнида ўқувчиларга индивидуал ёндашув зарурлиги ҳамма томонидан тан олинган, лекин ундан амалда фойдаланиш асосан иш эмас. Бунга мактабда ўқитувчиларнинг бола ҳақида кўп гапиришлари далил бўлади. Чунки, мактабда ўқувчининг қобилиятлари, шахснинг асосий хислатлари ҳақида чуқур ва ҳар томонлама маълумот берадиган мутахассис йўқ.

Таълим-тарбиядаги индивидуал ёндашув, болани бошқалардан ажратиб индивидуал ўқитишни билдирмайди, балки шахснинг у ёки бу хислатларининг шаклланишида махсус шароитларни ҳисобга олиш, ҳар бир ўқувчининг индивидуал психологик хусусиятларини илмий асосда тушунишни англатади.

Индивидуал ёндашувнинг вазифаси – ривожланишнинг индивидуал усулларини, боланинг имкониятларини аниқлаб, ҳар бир шахснинг фаоллигини таъминлашдан иборат. Бу нуқтаи назардан олганда, индивидуал ёндашув фақатгина «тарбияси қийин» болаларга эмас, барча ўқувчиларга ҳам зарурлиги тушунарли бўлади. Коллеж психологлари бу усулни у ёки бу шаклда қўллайдилар, чунки бу кўзга ташланиб турган қийинчиликлар билан биргаликда, бола шахсий тараққиётининг баъзи яширин нуқсонларини ҳам топишга ёрдам беради.

Бундай ташхис ишининг асосий мақсади - ўқувчи психик тараққиётининг умумий ҳолатини билишдан иборат. Бундай кўп қиррали ва тўлиқ ташхис натижалари психолог учун ҳам, ота-оналар, ўқувчилар учун ҳам «тарбияси қийин» бола билан олиб бориладиган тузатиш ва ривожлантириш ишларининг йўлларини аниқлаш имконини беради. Индивидуал ёндашув услуги ютуқлар билан бирга, камчиликларга ҳам эга.

Биринчидан, бу усулни қўллаш жуда кўп вақтни олганлиги учун, уни амалга оширишнинг ҳар доим ҳам иложи бўлмайди. Бу усул кўп вақтни талаб қилганлиги учун фақатгина психолог эмас, «тарбияси қийин» ўқувчи ҳам чарчайди, текширувда иштирок этишдан бош тортади, топшириқларни ўзи сезмаган ҳолда номига бажаради. Тажрибадан маълум бўлишича, айниқса оғзаки методикалар қанчалик тўлиқ бўлмасин, қийинчилик туғдиради. Бундан ташқари бундай методикалар шахсни тўлиқ характерлаш учун етарли бўлмайди.

Ривожлантирувчи ва психокоррекцион ишлар психолог томонидан ҳар хил шаклларда, вазиятларда ва ҳолатларда индивидуал тарзда ташкил қилинади:

- а) амалий психологнинг махсус иши, машғулотни айрим болалар, ўқувчилар ва талабалар билан алоҳида ўтказилиши режалаштирилади;
- б) психологларнинг бошқа бир фаолияти махсус равишда амалга оширилиб, болалар, ўқувчилар, талабалар гуруҳларига тарбиявий таъсир ўтказишга йўналтирилган бўлади;
- в) ота-оналар, педагогик жамоа иштирокида тарбиявий тадбирлар тарзида машғулотлар, тушунтириш ишлари олиб бориш назарда тутилади.

Ривожлантирувчи ва психокоррекцион ишлар дастурини шундай тузиш керакки, унда коррекцион ишга жалб қилинган ўсмирнинг кадриятга йўналганлиги, этнопсихологик ва этномаданият хусусиятлари ўз аксини топсин. Дастурни халқ, этнос, миллат, элат тарихи, анъаналари, расм-русумлари, удуми, одати, стереотипи кабиларни ҳисобга олган ҳолда тузиш мақсадга мувофиқ. Ўрта махсус таълими ўқувчилари билан мураббийлар ўртасидаги номутаносибликни йўқотиш мақсадида махсус машғулотлар ўтказиш: улардаги ўқишдан, ижтимоий муҳитдан, эгаллаган ўрндан, мавқеидан қониқмаслик ҳиссини камайтириш учун тренинг, ишчанлик ўйинлари, психодрамадан фойдаланилади. Эмоционал зўриқишнинг олдини олиш ва уни камайтириш ниятида махсус хоналар жиҳозлаш (хона жаҳон стандартларига жавоб бериши, бошқарув пульти, экран воситалари, аудиотренинг, социал тренинг, техник воситаларига, илмий-амалий методикаларга эга бўлиши) га аҳамият қаратиш зарур.

Коррекцион ишлар маълум тартибда, илмий танлов асосида, муайян сеанс бўйича ўтказилиши шарт. Бунда эмоционал зўриқишга учраган шахс миллати, ёши, жинси,

индивидуал-типологик хусусияти, таъсирланиш даражаси ҳисобга олиниши керак; тузатиш ишлари машғулот, фаолият, касб хусусиятига мос, мутаносиб бўлиши, таъсир ўтказиш самарадорлигини оширади.

Ёндашувнинг психологик шартлари, таълим –тарбиядаги нуқсонларнинг олдини олиш омиллари, йўллари юзасидан ёрдам кўрсатиши зарур. Болалар, ўқувчилар, талабаларнинг шахсий муаммоларини ҳал қилишда баҳоли қудрат кўмак бериши даркор. Ота-оналарга тарбиявий ишларни амалга оширишда маслаҳатлар бериш, низоли вазият ва психологик ҳолатларни биргаликда таҳлил қилиш орқали амалий тавсиялар берилади. Ота-оналарга фарзандларининг тиббий ёрдамга муҳтожлиги ёки бошқа муассасаларга мурожаат қилиш зарурият эканлигини айтиш, педагогик одоб билан тушунтириш, берилаётган кўрсатмаларга уларни ишонтириш шарт. Барча қоидаларга ва тасдиқланган ҳужжатларга риоя қилинган ҳолда ўтказиладиган ишларни қайд қилиш ва белгилаш лозим.

Ҳар бир бола фақат ўзига хос билиш руҳий жараёнлари, яъни, сезги, идрок, диққат, хотира, тафаккур, тасаввурлари, индивидуал-психологик хусусиятлари, характери, темпераменти, қобилиятлари, эмоционал-иродавий соҳаси, ҳиссиёти, эмоциялари, иродавий ҳулқ-атвор хусусиятлари, фаолият мотивациясига эга бўлади. Маълум ёшдаги болаларнинг психологик хусусиятларини билмай туриб, уларга мақсадга мувофиқ равишда таълим ва тарбия бериб бўлмайди. Боланинг ҳар бир ёши ўз қийинчиликларига эга бўлади ва ўзига нисбатан махсус муносабатда бўлишини талаб қилади. Кичик мактаб ёшидаги болаларга нисбатан психологик жиҳатдан тўғри келадиган ва яроқли бўлган усул кўпинча ўсмирларга нисбатан яроқсиз ва хато бўлиши мумкин. Ўқитувчининг билиши мутлақо зарур бўлган индивидуал фарқлар ҳар бир ёш даврида турлича ёндашувларни талаб қилади.

Бу умумий ҳолат ҳозирги кунда қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади:

1. Ота-оналарни, ўқитувчиларни ва бола тарбиясидаги иштирок этадиган бошқа шахсларни бола психик тараққиётининг ёш ва индивидуал хусусиятларига қараб жалб қилиш.
2. Психик тараққиёт бузилишларини ва ҳар-хил нормадан четга чиқишларини ўз вақтида аниқлаш ва уларни тиббий, педагогик маслаҳатларга йўллаш,
3. Жисмоний ёки нерв- психик соғлиги кучсизланган болаларда икки марта психологик асоратларнинг олдини олиш ва уларнинг психогигиенаси ва психопрофилактикаси бўйича тавсиялар бериш.
4. Патопсихологлар ва врачлар, педагогик-психологлар билан биргаликда ўқитувчилар, ота-оналар ва бошқа шахслар учун таълимдаги қийинчиликларни педагогик ва психологик коррекция қилиш бўйича тавсияномалар тузиш.
5. Оилада бола тарбияси бўйича тавсияномалар тузиш (оила психотерапияси мутахассислари билан биргаликда).
6. Болаларга ва ота-оналарга маслаҳатлар беришда махсус гуруҳлар билан махсус тузатиш ишларини олиб бориш.
7. Маърузалар ва ишнинг бошқа шакллари хусусида аҳолини психологик билимлар билан таништириш.

Бунда индивидуал маслаҳат алоҳида ўрин тутди. Маслаҳат бериш вазифаларини ҳал этишда Виготский мактаби психологларининг бола психикаси индивидуал тараққиёти муайян муаммолари бўйича умумий фикрларидан фойдаланиш мумкин. Ирсият ва

мухитнинг таъсирини тан оладиган Ғарб қарашларидан фарқли равишда собиқ совет ёш психологиясида бола психик тараққиёти жараёни таҳлилида тараққиётнинг шароити, ҳаракатга келтирувчи кучлари, манбалари ҳам эътиборга олинади. Психик тараққиётнинг индивидуал шароитлари, бола инсоният тажрибасини ўзлаштириши жараёни асосида вужудга келади. Инсоният тажрибаларини ўзлаштириш боланинг фаолиятдан, мулоқотидан, ўйинидан, ўқишидан ташқарида бўлиши мумкин эмас.

Индивидуал маслаҳат фаолияти - психологик текширув, бола тарбиясини аниқлаш ва ёрдам дастурини тузишдан иборат. Психологик олдиндан айтишнинг зарурий мезонлари сифатида Виготский турли даврларга бўлинганлик, кетма-кет ёш босқичларида кенглик ва даражаланган характеристикаларини кўрсатади. Маслоҳат бериш амалиётида шартли вариантни олдиндан айтиш ҳақида ҳам тўхталиб ўтиш мумкин, шартли вариантни олдиндан айтиш ҳар хил шароитларни амалга оширганда бола тараққиётининг кейинги боришида мумкин бўлган вариантларни тушунамиз. Бошқача айтганда, у ёки бу ноқулай шароитлар сақланганида, болани қандай эҳтимолли тараққиёт кутиши айтиб берилади.

Индивидуал психологик маслаҳат бериш психолог амалий фаолиятининг энг масъулиятли турларидан биридир. Маслоҳатчининг фикри, психик тараққиёт бўйича ҳар бир баҳоси боланинг кейинги тараққиётига, ўқитувчиларнинг, ота-оналарнинг болага нисбатан муносабатига катта таъсир кўрсатиши мумкин, Шунинг учун, индивидуал психологик маслаҳат бола ривожланишини бошидан диққат билан таҳлил қилиб, ҳар хил манбалардан олинган маълумотларга асосланади.

Маълумотлар манбаси сифатида ота-оналар билан суҳбат, ўқитувчининг ота-оналар ҳамда боланинг ўзи билан суҳбати, боланинг ўзи билан суҳбат, болани уйда, мактабда ва бошқа ҳолларда кузатиш психологик тажриба орқали текшириш, ота-оналар билан танишиш, тиббий ҳужжатлар билан танишиш ва бошқалардан фойдаланиш мумкин. Кўпчилик муаллифлар аниқ ҳодисага маслаҳат беришда қуйидаги кетма-кетликни афзал кўради:

1. Ота-оналар билан дастлабки суҳбатда олинган маълумотни таҳлил қилиш ҳамда шифокорлардан, педагоглардан олинган маълумотларни ҳам эътиборга олиш.
2. Боланинг илгариги ривожланиш босқичлари, оиладаги муносабат ҳақида, соғлиги ҳақида маълумот олиши учун ота-оналар билан суҳбат.
3. Бошқа мусасалардан маълумот йиғиш, соғлиги ҳақида маълумот, болани мактабда, уйда бошқа ҳолларда кузатиш. Психологик методлар билан текширувга муҳим қўшимча сифатида боланинг фаолиятини ёки расмлари, қизиқадиган нарсаларини таҳил қилиш киради.

Адабиётлар :

1. Nazarova, M. (2021). BOSHLANG_ ICH TA 'LIM O_ QUVCHILARINING PSIXIK TARAQQIYOTIDA INTEGRATSIYAVIY-INNOVATSION YONDASHUVLAR ANAMIYATI. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 7(7).
2. Vaxriyeva, N. (2020). СОЦИАЛЬНО-ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
3. Nematova, R. R., & Narziyev, B. N. (2022). THE ROLE OF NATIONAL GAMES IN INCREASING THE PHYSICAL ACTIVITY OF PRESCHOOL CHILDREN. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 3(1), 6-11.
4. Izatovna, T. S. (2022). Theoretical and Scientific Approach to the Psychology of Adolescent Twins in the Process of Social Adaptation. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY*, 3(2), 51-57.

5. Нематова, Р. Р. (2019). ХАРАКТЕРИСТИКА КОММУНИКАЦИИ КАК СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА. *Теория и практика современной науки*, (5), 449-451.
6. Худойкулова, Г. Б. (2019). Psychological mechanisms of the formation of interpersonal activity motivation for interactive activities in small groups. *Psixologiya*, (1), 32-35.
7. Исмадова, Д. Т. (2016). РОЛЬ СЕМЬИ В ОБЩЕСТВЕ. *NovaInfo. Ru*, 3(57), 556-560.
8. A'zamova, M. A., Hakimova, F. K., & Sirojov, S. F. O. G. L. (2022). Life strategies of modern youth. *Science and Education*, 3(2), 1067-1072.
9. Назарова, М. М. К. (2022). Профилактика девиаций в подростковый период. *Science and Education*, 3(2), 1306-1312.
10. Murtazoyevna, Q. D., & Jamilovna, A. Z. (2021). FEATURES OF EMOTIONS IN THE UPBRINGING OF CHILDREN. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(04), 60-64.
11. Ахмедов, А. А., & Зикиряева, М. М. (2020). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ВООБРАЖЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ. *Новый день в медицине*, (1), 151-154.
12. Izatovna, T. L., & Izatovna, T. S. (2021, February). PSYCHODIAGNOSTIC BASES OF THE STUDY OF TWINS IN PSYCHOLOGY. In *E-Conference Globe* (pp. 98-104).
13. Vaxriyeva, N. (2020). Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-hissiy rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 1(1).
14. Исмадова, Д. Т. (2022). Социально-психологические особенности отношений в молодой семье. *Science and Education*, 3(2), 1147-1154.
15. Кодирова, Д. М. (2022). Психологические аспекты формирования этических отношений у дошкольных детей. *Science and Education*, 3(2), 1161-1168.
16. Ganjiyev, F., & Kosimova, S. Heads Of Competence In Psychologically School Education.
17. ҲАКИМОВА, Ф. Х. Мослаша олмаслик хусусиятларининг мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болаларда турли психологик кўринишлари. *PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет*, (4), 86-88.
18. Zulfiddinovich, S. Z. (2022). IMPROVING THE SPIRITUAL AND MORAL ENVIRONMENT IN TROUBLED AND TROUBLED FAMILIES. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 3(03), 5-12.
A'zamova, M. (2021). Mahallada psixologik xizmat ko'rsatishning empirik asoslari. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 7(7).
19. Ганджиева, Ф., & Кодирова, Д. (2020). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ МУАССАСАСИ ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИ ИТМОИЙ-ПСИХОЛОГИК МОСЛАШУВИНИНГ ОЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 2(2).
20. Jamilovna, A. Z. (2021). PREPARING YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE PSYCHOLOGICAL FUNDAMENTALS. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 304-307.
21. Ахмедова, З. Ж. (2022). Трудности социальная адаптация студентов в вузе. *Science and Education*, 3(2), 1054-1059.